

нции африканистов. – М.: [б. в.], 2001. – С. 32-38. 5. Мунтян М. Россия в третьей цивилизационной революции / М. Мунтян. – М.: Феникс, 1993. – 81 с. 6. Прокофьев А. Современное славянское неоязычество. [Електр. ресурс] – Режим доступу: <http://www.paganism.ru/neo-pag.htm>. 7. Субетто А. Введение в неклассическое человековедение / А. Субетто. – Кострома: [б. в.], 2000. – 458 с. 8. Філатов С. Сучасна Росія і секти / С. Філатов // Іноземна література. – 1996. – № 8. – С. 201–219. 9. Шнирельман В. От "советского народа" к "органической общности" / В. Шнирельман // Славяноведение. – 2005. – № 6. – С. 3–26. 10. Шни-

рельман В. Ценность прошлого: этноцентристские исторические мифы, идентичность и этнополитика / В. Шнирельман // Реальность этнических мифов / Под ред. М. Олкотт и А. Малашенко. [Електр. ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrhistory.narod.ru/texts/shnirelman-1.htm>. 11. Karaflogka A. Religious Discourse and Cyberspace / A. Karaflogka // Religion. – 2002. – № 32. – P. 279–291. 12. Tillich P. Christianity and the Encounter of the World Religions / P. Tillich. – New York: Columbia University Press, 1963. – 58 p.

Надійшла до редколегії 17.02.2014

К. Е. Качан

ПРИЧИНЫ ПОЯВЛЕНИЯ НЕОЯЗЫЧЕСТВА В МИРЕ

В статье рассмотрены причины появления неоязычества на мировой арене. Анализ исторических обстоятельств позволяет выявить основные причины возникновения данного феномена.

Ключевые слова: неоязычество, неорелигии, квазирелигии.

K. E. Kachan

THE REASONS OF THE EMERGENCE OF NEO-PAGANISM IN THE WORLD

The article deals with the reasons of the emergence of neo-paganism in the world. The analyse reveals the historical circumstances of the main causes of this phenomenon.

Keywords: neo-paganism, neo-religion, quasi-religion.

УДК 37.014.53+141.7

В. О. Кордун, асист., ПНУ ім. Ю. Кондратюка, Полтава

ГЕРОЙ РЕВОЛЮЦІЇ ЯК НАДЛЮДИНА НІЦШЕ (КОНЦЕПТИ М. МИХАЙЛОВСЬКОГО ТА П. СОРОКІНА)

У статті йдеться про ніцшеанські тенденції у вченнях про соціальні революції Пилирима Сорокіна та Миколи Михайловського (вчення про надлюдину Ніцше).

Ключові слова: соціальна революція, російська революція 1917, "Соціологія революції" Пилирима Сорокіна, теорія революції, герой, натовп, герой революції, надлюдина Ніцше.

На межі XIX – XX ст. російські філософи різних напрямків активно звертаються до філософії Фрідріха Ніцше, як з метою інтерпретації поглядів німецького філософа, так і у застосуванні теоретико-методологічних побудов ніцшеанства щодо власних теорій та концептів. Наприклад, Л. Шестов виділяв у ніцшеанстві аспект християнської етики (антихристиянські закиди Ніцше не позбавляють його філософію християнського характеру) [17, с. 391–397], В. Соловйов як єдину дійсну надлюдину розглядав Ісуса Христа [11, с. 18]. Не омине вказана тенденція й наукової творчості соціолога та філософа П. О. Сорокіна.

Мета цієї статті – виявити спорідненість або відмінності концептів надлюдини та героя у Ф. Ніцше, М. Михайловського та П. Сорокіна. У 1919 р. у Ярославлі виходить праця П. Сорокіна "Елементарний підручник загальної теорії права" [15]. Вона продовжує наукову традицію, закладену у його праці "Злочин та кара" – позитивістський розгляд тенденцій прогресу права; крім того додається критика більшовицької влади. Однак загальний висновок цієї роботи виявляється неочікуваним: вінцем прогресу права, держави та суспільства стане "Сверхчеловек, стоящий выше современного добра и зла, стоящий выше права, не знающий извне навязанного "долга" и "обязанности", полный действительной любви к сочеловекам, – таков предел, к которому ведёт история человечества" [15, с. 236].

"Захоплення Ніцше" та його концептом героя зокрема відібрається й на "рубіжній праці" П. Сорокіна, яка одночасно знаменує собою як закінчення російського періоду наукової творчості вченого, так і початок американського – "Соціологія революції" [14] (у англомовній версії – "The Sociology of Revolution" [18]). Для осягнення феноменів Революції та людини-у-революції Сорокін вважає за необхідне використовувати набутки ірраціоналістичних філософських течій, серед яких – "воля к власти" и "сверхчеловек" Ніцше [14, с. 40]. Ніцшеанська ідея надлюдини, відносин надлюдини та "сірої маси"

трансформується у "Соціології революції" у концепт взаємовідносин героя та натовпу.

Стосовно відносин у системі координат "герой – натовп" матеріалом для побудови цього сорокінського концепту стають також ідеї російського філософа та соціолога М. Михайловського. Саме філософія Фрідріха Ніцше, на думку ідеолога російського народництва, дає поштовх до "постановки питання про взаємовідносини особистості та суспільства" – однієї з головних тем у філософії самого Миколи Михайловського [7, с. 399] та Пилирима Сорокіна.

Про важливість ідей М. Михайловського для формування теорії революції П. Сорокіна свідчить й те, що у своїй "Соціології революції" той неодноразово посилається на праці ідеолога російського народництва [див напр. 14, с. 40, 45, 175], зокрема на монографію "Герої та натовп" посилення збережеться й у "The Sociology of Revolution": "Michailovsky: The heroes and the Crowd, ect (Russ.)" [18, p. 20].

Вплив на теорію революції Сорокіна трансформованої у вчення Михайловського ідеї надлюдини у першу чергу полягає у тому, що ідеолога російського народництва герой цікавить як складова революційного процесу, той, хто дає масі поштовх до революційних дій: "И не сам по себе для нас герой важен, а лишь ради вызываемого им массового движения" [1, с. 100]. Герой завжди іманентний революції і ні в якому разі не може розглядатися як сила, "принесена" до Революції ззовні. Ця ж ідея постає одним з лейтмотивів сорокінської "Соціології революції".

Народника Михайловського проблема героя (надлюдини) цікавить у розрізі питання про роль героя-у-революції – такої особи, що може повести маси за собою. Саме в цьому ми бачимо головний опосередкований вплив ніцшеанства (через твори М. Михайловського) на теорію революції П. Сорокіна – окреслити простір для реалізації потенціалу надлюдини (героя) як простір Революції. Розгляд героя (надлюдини) на тлі Революції

і для М. Михайловського, і для П. Сорокіна перетворюється на проблему героя-у-революції.

Проблему героя Микола Михайловський ставить також у продовженнях "Героїв та натовпу" – нарисах "Ще раз про героїв" [2] та "Ще раз про натовп" [4]. У свою чергу можемо констатувати, що тема героя та натовпу для нього вказаними працями не обмежується. Ця ж тема простежується у літературно-критичних нарисах М. Михайловського "Герой безчасовості" [5] та "Іван Грозний у російській літературі" [6]. Простір літературної критики стає для нього полем для трансляції власного бачення героя, який, за своїми рисами, тут максимально наближається до образу надлюдини Ф. Ніцше.

Визначення надлюдини, як істоти, що стоїть понад Добром та Злом, для М. Михайловського не таке категоричне, як для Ф. Ніцше; відсутній ніцшеанський момент нейтральності перебування надлюдини поза Добром та Злом – герой може належати як Добру так і Злу: "Это однако отнюдь не непременно благодетели человечества <...>. Они могут быть и таковыми, но точно так же могут представлять собой исходные пункты огромных зол" [5, с. 124].

Слідом за М. Михайловським, який використовує терміни-замінники ("герой" замість "надлюдина"), П. Сорокін у своїй теорії революції майже не використовує категорію "надлюдина". Однак, слід відмітити, що, відмовившись від категорій філософії Ф. Ніцше, М. Михайловський, тим не менш, у поняття "герой" та "натовп" вкладає зміст, подібний до ніцшеанського розуміння "надлюдини" та "маси": "Героем мы будем называть человека, увлекающего своим примером массу на хорошее или дурное, благороднейшее или подлейшее, разумное или бессмысленное дело. Толпой мы будем называть массу, способную увлекаться примером, опять-таки высокоблагородным или низким, или нравственно-безразличным" [1, с. 98].

Питання возвеличення героя (надлюдини) над натовпом (масами) ідеолог російського народництва вирішує менш абстраговано, ніж Ніцше, у більшій прив'язці до соціального буття людства: "великие люди не с неба сваливаются на землю, а из земли растут к небесам" [1, с. 98]. Герой для М. Михайловського – не самоцінність; призначення героя – "зараження натовпу" власним прикладом, адже визначальною характеристикою натовпу є слідування "різкому прикладу", який і дає герой (надлюдина). У питанні взаємозалежності героя та натовпу у революційних рухах у своєму філософському концепті М. Михайловський проголошує примат героя: "нельзя возлагать надежды на великодушные и бескорыстные порывы толпы, – их можно только утилизировать <...>" [4, с. 465]. Таким чином, герой за своєю суттю не може бути носієм інтересів натовпу. Унікаючи вживання ніцшеанської категорії "надлюдина" щодо тих, хто в усіх відношеннях вищий за натовп (маси), М. Михайловський називає їх "великими людьми"; на думку ідеолога російського народництва, говорячи про масові рухи, насправді вказують на їх вождів" [2, с. 398].

Ідеолог російського народництва у слідуванні натовпу "різкому прикладу" героя вбачає здебільшого позитивний вплив, у П. Сорокіна ж такий розподіл ролей героя та натовпу викликає занепокоєння. У здатності героя (надлюдини) "заразити" натовп (маси) особистим прикладом та власними ідеями він вбачає небезпеку втягнення мас до будь-яких асоціальних та аморальних дій, можливість свідомої маніпуляції натовпом з боку героя-лідера; у такому випадку герой перетворюється на злого генія революції.

Сорокінська емоційність у передачі сутності натовпу (натовпу як загрози) має коріння не лише у соціофілософських концептах – це одне з найбільш гострих

питань, що стоїть перед російською культурою межі XIX–XX століть й виходить за межі філософської проблематики. Метаморфозу людської сутності під впливом взаємонаслідування людей, що складають натовп, зумовлену стадністю поведінки натовпу, на рівні художнього осягнення дійсності передано Левом Толстим у "Війні та Мирі" (сцена самосуду натовпу над Верещаниним, що відбувається за мовчазної згоди графа Розтопчина) [див.: 16, с. 258–263]. Суть натовпу передають слова Толстого з монологу Розтопчина: "Народная толпа страшна, она отвратительна. Они, как волки: их ничем не удовлетворишь, кроме мяса" [16, с. 262].

Ніцшеанський парадокс існування надлюдини (надлюдина більш вразлива та беззахисна у порівнянні із обивателем, сірою масою) втілено П. Сорокіним у ідеї виживання у революціях найгірших та загибелі найдостойніших представників роду людського: "Современные войны, в отличие от древних, уничтожают "лучшую" часть населения и благоприятствуют выживанию и размножению его "худшей" части: менее здоровой, менее трудоспособной, менее талантливой, волевой и т. д." [14, с. 197].

Революція за П. Сорокіним – "машина смерті", що знищує найбільш сміливих, вольових, найбільш стійких у своїх переконаннях, найбільш високоморальних, врешті – найбільш розумово розвинених. Не менш, ніж Ф. Ніцше, він категоричний у протиставленні надлюдини та "сірої маси"; сорокінський спектр визначень для останньої категорії навіть ширше: "второсортные люди", "худшие семена" [14, с. 427]. Саме "сірі люди" формують основну масу післяреволюційного суспільства – суспільства, позбавленого героїв, видатних особистостей, тих, кого можна назвати словом "надлюдина".

Переосмислене давньоримське гасло "Дайте кращих" щодо Революції набуває значення "Дайте кращих на смерть та вигнання" [14, с. 199]. Ці категорії населення для Сорокіна, як і для Ніцше, – не еліта у соціально-становому значенні; елітою вони виступають у якості носіїв духовно-інтелектуального потенціалу суспільства.

П. Сорокіну властиве ідеалістичне тлумачення надлюдини як високого взірця шляхетності та незламності волі. Це ті, хто, незважаючи на тиск зовнішніх обставин, навіть загрозу смерті, не змінюють своїх переконань та ставлення до світу: "Есть, конечно, и такие, что умирают с голоду, но не продаются никому и никогда. Есть и такие – но их единицы" [12, с. 231]. Як і у трактаті Ф. Ніцше, ці надлюди – меншість, духом та волею вища за загал, масу, та, на відміну від німецького філософа, П. Сорокін бачить цих вищих у своїх сучасниках – людях, що опинилися у пеклі революції 1917 р. "Розколотість світогляду" Сорокіна-вченого (у аналізі Революції проявляється у тому, що, намагаючись абстрагуватися від конкретно-історичних подій, він зазвичай апелює до подій російської революції 1917 р., пропущеної кризою призму особистих вражень) також відзеркалюється і на дослідженні феномену надлюдини. Автор "Соціології революції" вважає, що відсоток тих, кого можна зарахувати до категорії "надлюдей" (вживання категорії "надлюдина" у множині запозичене нами безпосередньо з творів Сорокіна) у Росії є одним з найвищих серед усіх цивілізованих народів [14, с. 426].

Однак, загибель кращих з усіх ворогуючих сторін є типовим не лише для російської революції 1917 р., цей принцип дієвий щодо всіх соціальних потрясінь; для ілюстрації автор "Соціології революції" дає ретроспективу революційних рухів Стародавнього Сходу (Єгипет) та античності, еретичних рухів та феодальних заколотів Середньовіччя, революцій Нового часу та поч. XX ст. (сьогодення Сорокіна-дослідника): "В терроре и революционных войнах погибла лучшая кровь нации" [14, с. 208].

Оточуюча дійсність для Ф. Ніцше – дійсність, яка не лишає місця для надлюдини та сприяє розквіту та засиллю посередності; поява ж надлюдини можлива у періоди соціальних потрясінь, перш за все – у періоди воєн. "Кращіх необхідно шукати на війні" [3, с. 173], – робить висновок М. Михайловський слідом за Ніцше, подібного ж висновку доходить й П. Сорокін, проте, судження автора "Соціології революції" щодо воєн та революцій як простору самореалізації героя (надлюдини) не є однозначним. Виведений Сорокіним парадокс революції як середовища існування героя (надлюдини) полягає в тому, що, з одного боку, лише в горнілі воєн та революцій можливе піднесення героя (надлюдини), з іншого – вони ж і знищують героя (надлюдину). Революція розцінюється ним як середовище, де постає героя набуває сенсу. Крім того, що герой революції може виявитися соціально некорисним у мирний час, здебільшого він гине у ході революції. Тому час героя-у-революції вкрай обмежений; взаємозалежність героя та революції – взаємозалежність метелика та полум'я: те, що вабить метелика, його ж і вбиває. Таким чином, створюючи героїв (надлюдей), революція сама їх і знищує.

Революціонери – ті, що ламають існуючі форми соціального буття, протиставлені П. Сорокіним "сірим людям", як надлюдина протиставлена Ф. Ніцше масам, завжди ворожим до всіляких змін: "Знай, що у всех поперёк дороги стоит благородный. Даже для добрых стоит благородный поперёк дороги; и даже когда они называют его добрым, этим хотят они устранить его с дороги" [10, с. 326].

Показово, що, розглядаючи як трагедію революції 1917 р. загибель найталановитіших та найобдарованіших її творців, на рівні із представниками верхівки білого офіцерства П. Сорокін згадує й деякого з більшовиків – своїх одвічних опонентів. Наприклад, Володарського поставлено до одного ряду із Корніловим, Духоніним – "людьми сильною енергії та волі", що загинули у полум'ї революції [14, с. 202]. У "Соціології революції" навіть опонент П. Сорокіна В. Ленін показаний як один із геніїв-творців революції 1917 р., згублений нею [14, с. 202].

Поставивши питання про героя (надлюдину) у Революції, Питирим Сорокін паралельно розкриває проблему "псевдогероя", "псевдореволюціонера", що є не більш ніж сурогатом героя-революціонера, отже – "псевдонадлюдиною".

Відповідний феномен раніше було змальовано М. Михайловським. Той визнає, що не знайшов термінологічного оформлення для другої категорії героїв, умовно названих нами терміном "псевдонадлюдина". Як приклад термінологічної бідності власного твору (надшироке розуміння терміну "герой" та використання цієї ж категорії для позначення тих, хто, радше заслуговує назви "псевдогероя" та "антигероя"), автор "Героїв та натовпу" акцентує на *смісловому* розмежуванні, протиставивши персоналії вбивці архієрея Амвросія та іспанської королеви, що йде особисто рятувати своїх ув'язнених підданих: "Если пьяного зверя Василия Андреева сравнить с благородным образом Бланки Кастильской, то, конечно, читатель не найдёт у нас так называемого культа героев" [1, с. 97].

П. Сорокін, не вводячи загального родового поняття для тих осіб, кого можна називати "псевдонадлюдьми", у "Соціології революції" фактично вводить типологію цих "псевдогероїв", "псевдонадлюдей":

- 1) "эстетосадисты революции";
- 2) "спекулянты и тартюфы революции";
- 3) "Бобчинские и Добчинские революции" [14, с. 419].

Перша група більш тяжіє до ніцшеанського визначення надлюдини без префіксу "псевдо-", але у їх сади-

стському сприйнятті революційної реальності та возведенні садизму у ранг естетичного явища цей ґатунк революційних діячів тяжіє до типажу Нерона: "Страдания народа? Гибель тысяч и тысяч? Кровь? Голод? Вымирание? Зверства? Разрушение? Деградация? – Какое им до этого дело! Было бы эффектно, была бы ширь размаха и экзотичность панорамы..." [14, с. 420]. Вони можуть бути наділені величиною, але їх велич – велич у злі та насильстві.

В даному випадку сорокінське бачення феномену псевдонадлюдини неронівського типу (тип естето-садиства) входить у протиріччя з концептом М. Михайловського, оскільки той, фактично першим окресливши у своїй праці "Герої та натовп" проблему існування на рівні з героями (надлюдьми) псевдогероїв (псевдонадлюдей), не вирішує її. Для ідеолога російського народництва всі категорії сильних, людей, що стоять вище за загал ("герой", "псевдогерой", "антигерой") – зливаються в одну категорію "герой" – протилежність натовпу. Для М. Михайловського герой – "природжено-владна людина". В цьому сенсі до категорії "герой" (надлюдина) в нього потрапляють Нерон, Калігула, Річард III, Іван Грозний та Наполеон.

Героя за Михайловським визначає не добродетельність (в цьому він копіює підхід Ніцше), а наявність певних рис: "Обращаясь к самому понятию героя <...> как вожака, как первого в своём роде человека, <...> мы увидим, что добродетели могут его и не украшать <...>. Быть может, единственное нравственное качество, безусловно необходимое герою, есть смелость" [5, с. 125]; головною ж рисою героя (надлюдини) ідеолог російського народництва вважає зухвалість, що межує з гордовитістю.

Подібне ставлення до героя (надлюдини) для П. Сорокіна неможливе. Владні та величні, злі генії історії розглядаються ним як зразки псевдонадлюдей. Нерон дає одну з назв цьому типу псевдонадлюдей, подібні до Річарда III, Йоан Безземельний та Генріх III, являють собою зразки королів-деспотів, не здатних подолати революційні процеси в своїй країні, Наполеон стає найяскравішим втіленням псевдонадлюдини естето-садиствського типу.

"Нерони", "естето-садисти революції" – "вищий тип людини", наділений за Ф. Ніцше беззаперечним "інстинктом зла", ті, хто втілюють у собі ніцшеанське "презирство до людини" [8, с. 638, с. 666]. "Презирство до людини", сила-у-злості показані російським мислителем як антигуманістичні та піддані моральному осуду. Він не може піти шляхом Ніцше, та визнати мораль долею (рос. – "уделом") слабких [див. напр.: 9, с. 64] та вивести героя поза межі морального обов'язку, як це робить його вчитель М. Михайловський.

Для другої групи псевдонадлюдей, описаної П. Сорокіним, головне – не бути надлюдиною як такою, а лише здаватися такими у очах загалу. Образ мольєрівського Тартюфа надихнув автора "Соціології революції" знайти назву для псевдонадлюдей такого ґатунку – "тартюфи-революції". Їх доля у революції – лицедійство: "Это те, для которых, в отличие от подлинных революционеров, революция не самоцель и не природная стихия, а средство и повод "играть роль <...>" [14, с. 420]; вони – невдахи, наділені самолюбством, що за нормальних умов ніколи не досягли б успіху. У революції вони ніколи не виконують ролі героя-лідера, вони здатні лише "грати роль" (найбільш часто вживаний П. Сорокіним термін щодо цього різновиду псевдонадлюдей). Визначаючи цей різновид псевдонадлюдей, автор "Соціології революції" апелює перш за все до російської революції 1917 р. та початку розбудови соціалістичного ладу. Можливо, таку категорію псевдонадлюдей він запозичає у самого Ф. Ніцше, який у своєму передбачен-

ні соціалістичного ладу змальовує портрет лідера-лицедія як хибної надлюдини: "Социализм, – как до конца продуманная тирания ничтожнейших и глупейших, то есть поверхностных, завистливых, на три четверти актёров <...>" [9, с. 98]. Разом з тим, автор "Соціології революції", усупереч особистому розчаруванню у російській революції, зберігає наукову об'єктивність й визнає, що "в эту группу входят нередко и крупные люди с непомерным аппетитом властвования" [14, с. 420].

Нарешті, третя група більш тяжіє до типуажу людини з натовпу, ніж до надлюдини будь-якого типу; вони – втілення засудженої як Ф. Ніцше, так і П. Сорокіним "обывателя и обывательщины".

Критичне ставлення до надлюдини у революції, саме твердження про існування на рівні з надлюдьми псевдо-надлюддей різних ґатунків, описане у "Соціології революції", на перший погляд може створити враження про розчарування Питирима Сорокіна у ніцшеанстві взагалі та концепті надлюдини зокрема. Однак, якщо ми звернемося до тексту автобіографічного роману "Довгий шлях", який є для нього своєрідним підсумком життєвого та творчого шляху, сповіддю вченого та його заповітом нащадкам, останнім посланням на великих філософів минулого буде для звернення саме до ідей Фрідріха Ніцше. "Если им [людям] удастся преодолеть главные слабости человеческой природы и полностью реализовать все потенциальные возможности, они без сомнения установят на земле лучший межличностный, культурный и социальный порядок, чем смогли прошлые и нынешние поколения людей. В этом смысле они выполнят предназначение Ницше. Я приветствую эти грядущие поколения сверхчеловеков, отдалённых потомков нашей человеческой расы" [13, с. 266], – пише він у заключних рядках останньої, сімнадцятої глави, автобіографічного роману "Довгий шлях" ("17. Роздуми про пройдений шлях"). Категорія "надлюдина" не вживається ним в лапках, а ідея надлюдини набуває для П. Сорокіна гуманістичного значення, високої мети людства.

Список використаних джерел:

1. Михайловский Н. К. Герои и толпа [Текст] // Полное собрание сочинений Н. К. Михайловского : в 7-ми т. – [4-е изд.]. – СПб.: Изд. журн. "Русское богатство", типогр. М. Стасюлевича. – 1907. – Т. II. – 1907. – С. 95–190.
2. Михайловский Н. К. Ещё о героях [Текст] // Полное собрание сочинений Н. К. Михайловского : в 7-ми т. – [4-е изд.]. – СПб.: Изд. журн. "Русское богатство", типогр. М. Стасюлевича. – 1907. – Т. II. – 1907. – С. 339–403.
3. Михайловский Н. К. Ещё о Ницше [Текст] // Ницше: pro et contra: Антология : статьи / Н. К. Михайловский. – СПб.: РХГИ. – 2001. – С. 139–179. – (Русский путь).
4. Михайловский Н. К. Ещё о толпе [Текст] // Полное собрание сочинений Н. К. Михайловского : в 7-ми т. – [4-е изд.]. – СПб.: Изд. журн. "Русское богатство", тип. М. Стасюлевича. – 1907. – Т. II. – 1907. – С. 403–466.
5. Михайловский Н. К. Герой безвременья [Текст] // Критические опыты / Н. К. Михайловский. – СПб.: тип. О. Н. Поповой – 1894. – С. 113–164.
6. Михайловский Н. К. Иван Грозный в русской литературе // Критические опыты [Текст] / Н. К. Михайловский. – СПб.: тип. О. Н. Поповой – 1894. – С. 5–112.
7. Михайловский Н. К. Новый взгляд на происхождение общества // Последние сочинения [Текст] / Н. К. Михайловский. – СПб.: Изд. журн. "Русское богатство", тип. Н. Н. Клобукова – 1905. – С. 399–420.
8. Ницше Ф. Антихрист. Проклятие христианству [Текст] / Фридрих Ницше ; [пер. с нем. В. А. Флёровой] // Сочинения : в 2-х т. – М.: Рипол-классик. – 1998. – Т. II. – 1998. – С. 635–696.
9. Ницше Ф. Воля к власти: опыт переоценки всех ценностей [Текст] / Фридрих Ницше ; [пер. с нем. Е. Герцык] // Избранные произведения : в 3-х т. – М.: REEL-book. – 1994. – Т. I: Воля к власти – 1994. – С. – 352 с.
10. Ницше Ф. Так говорил Заратустра [Текст] / Фридрих Ницше [пер. с нем. Ю. М. Антоновского] // По ту сторону добра и зла / Фридрих Ницше. – М.: Эксмо, Харьков: Фолио, 2006. – С. 295–556.
11. Соловьёв В. Словесность или истина? [Текст] // Фридрих Ницше и русская религиозная философия: Переводы, исследования, эссе философов серебряного века / Владимир Соловьёв. – Минск: Алкиона: Прицельс. – 1996. – Т. 1. – 1996. – С. 17–22.
12. Сорокин П. А. Голод как фактор [Текст] / Питирим Сорокин – М.: Академия, 2003. – XII, 683 с. – (Ин-т социологии РАН, Междунар. ин-т П. Сорокина – Н. Кондратьева).
13. Сорокин П. А. Долгий путь : [автобиограф. роман] / П. А. Сорокин ; [пер. с англ. П. П. Кротова, А. В. Липского]. – Сыктывкар: Изд.-во Коми АССР, 1991. – 304 с.
14. Сорокин П. А. Социология революции [Текст] / Питирим Сорокин. – М.: "Территория будущего" – Росспэн, 2005. – 702 с.
15. Сорокин П. А. Элементарный учебник общей теории права в связи с учением о государстве [Текст] / Сорокин П. А. – Ярославль: Издание Ярославского союза кооператоров, 1919. – 236 с.
16. Толстой Л. Н. Война и мир [Текст] / Лев Толстой // Собр. соч. : в 12-ти т. – М.: Правда, 1987. – Т. 5. – 1987. – 430 [1] с.
17. Шестов Л. Добро в учении гр. Толстого и Ф. Ницше (философия и проповедь) [Текст] // Ницше: pro et contra: Антология : статьи / Л. Шестов. – СПб.: РХГИ, 2001. – С. 335–437.
18. Sorokin P. A. The Sociology of Revolution / The Sociology of Revolution by Pitirim A. Sorokin. Philadelphia & London: J.B. Lippincott Co, 1925. – IX, 428 p.

Надійшла до редколегії 17.02.2014

В. А. Кордун

ГЕРОЙ РЕВОЛЮЦИИ КАК СВЕРХЧЕЛОВЕК НИЦШЕ (КОНЦЕПТЫ Н. МИХАЙЛОВСКОГО И П. СОРОКИНА)

В статье речь идёт о ницшеанских тенденциях в учениях о социальных революциях Питирима Сорокина и Николая (учение о сверхчеловеке Ницше).

Ключевые слова: социальная революция, русская революция 1917, "Социологии революции" Питирима Сорокина, теория революции, герой, толпа, герой революции, сверхчеловек Ницше.

V. A. Cordun

THE HERO OF REVOLUTION AS NIETZSCHE'S UNDERMAN (N. MICHAILOVSKY'S AND P. SOROKIN'S CONCEPTS)

The article is about the Nietzsche-teaching's tendencies in Pitirim Sorokin's and Nicolas Michailovsky's doctrine about social revolution (doctrine about Nietzsche's underman).

Key words: the social revolution, the Russian Revolution of 1917, "The Sociology of Revolution" by Pitirim A. Sorokin, the theory of revolution, the hero, the crowd, the Hero of revolution, Nietzsche's underman.

УДК 1(091):162.6

В. Ю. Крикун, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

МІСЦЕ СУПЕРЕЧКИ В СУСПІЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ

У статті аналізуються основні підходи до розуміння сутності суперечки, її ролі та місця у спілкуванні людей в концепціях мислителів різних епох: від Античності до наших днів. Мета статті – обґрунтувати важливість свідомого ставлення до еристичної практики, набуття знань та навичок щодо ведення суперечки. А також необхідність введення як основного навчального курсу "Еристика. Теорія та практика аргументації" у системі вищої освіти України.

Ключові слова: суперечка, правила ведення суперечки, ефективне спілкування, аргументація, культура суперечки.

Суперечку визначають як комунікативну ситуацію, в якій присутніми є протилежні погляди на певне питання й активне ставлення учасників до захисту власної позиції. Суперечка виступає невід'ємним атрибутом нашого життя і супроводжує людину в усіх її справах і сферах її життєдіяльності. Незважаючи на такий стан речей, дос-

лідження теорії і практики суперечки знаходиться далеко не на першому плані у множині наявних наукових досліджень, які аналізують комунікаційну діяльність людини. Подібне ставлення обумовлює низький рівень культури суперечки і в сучасному українському суспільстві. Починаючи зі шкільних років ми вивчаємо значну